

no zato da bi je uveo u svoj san, da je probudi u sopstveno snevanje. Poništavajući na taj način granicu između budnog stanja i spavanja, dečakova priča ukida ili barem umanjuje mogućnost njihovog razlučivanja. Poput deteta, i narator svojom bajkovitom pripovešću koju stvara uz pomoć svojih transferencijalnih iluzija može jedino da nas probudi u sopstveno spavanje: u transferencijalni san koji postaje i naš. Na kraju, ono što priča budi u nama nisu ništa dugo do upravo naši snovi.

Na ovom mestu dobro bi bilo priseliti se da je psihoanalitički pojam transferencije uspostavio prvi Frojd u Tumačenju snova, baš u vezi sa problemom odnosa između budnog stanja i spavanja: pokušavajući da objasni interakcije i razmenu koja se odigrava između sna i budnosti, Frojd analizira ulogu »ostatka dana« i njihovog odnosa prema »želji sna«:

»Prema ovom shvatanju, san bi se mogao takođe opisati kao zamena za infantilnu scenu koja je izmenjena prenošenjem na skorašnje iskustvo. Infantilna scena ne može sprovesti u delo svoju obnovu: ona mora da se zadovolji time što će se ponovo vratiti kao san.«

Ja zamišljam da svesna želja može postati izazivačem sna samo ako joj uspe da probudi jednu istu takvu nesvesnu želju kojom još i sama biva pojačana (Ibid, str. 205).

Ova neophodnost (da se objasni uloga koju imaju ostaci dnevnog života) data je samo onda ako se čvrsto držimo uloge koju vrši nesvesna želja, pa onda za objašnjenje pitamo psihologiju neuroza. Od psihologije neuroza saznajemo da nesvesna predstava kao takva uopšte nije u stanju da uđe u predsvesno i da onde može da deluje samo uspostavljanjem veze sa jednom predstavom koja već pripada predsvesnom, PRENOŠEĆI SVOJ INTENZITET na nju, a da, pri tome, sama bude od nje pokrivena. To je činjenica PRENOŠENJA koja pruža objašnjenje tako mnogih upadljivih pojava u duševnom životu neurotičara (Ibid, str. 214).

Tako mi vidimo da ostaci prethodnog dana (...) ne samo što nešto pozajmljuju od nesvesnog ako im uspe da uzmu učešće u stvaranju sna, naime, pokretačku snagu kojom želja raspolaže, nego i da NESVESNO-ME PRUŽAJU nešto neophodno nužno potrebno, naime NEOPHODNO VEZIVANJE ZA PRENOŠENJE (Ibid, str. 216).

Ali najpre ćemo sažeti naše dosadašnje znanje (...) Još u toku dana ili tek s nastupanjem stanja spavanja prokrčila je nesvesna želja sebi put do ostataka prethodnog dana i uspostavila prenos na njih. Tako sad nastaje jedna želja prenesena na skorašnji materijal ili je potisnuta nova želja oživela usled pojačanja iz oblasti nesvesnog. Ova želja bi sad htela da normalnim putem tokova misli kroz nesvesno, kojom jednim delom i pripada, prođe u svest. Ali ona nailazi na cenzuru (...) Tu ona pretrpi izopačenje, koje je već započelo prenošenjem na recentno. Do sad je ona na putu da postane nešto slično prinudnoj predstavi, zabludi i slično, naime misao koja je prenošenjem pojačana, a cenzurom izobličena u izrazu. Ali sad predsvesno zaspaloga ne dozvoljava dalje nadiranja (...) Stoga rpeosna kreće putem regresije, koji je i otvoren upravo zbog osobitosti stanja spavanja i pri tom podleže privlačenju od strane grupe sećanja, koja delimično i sama postoje samo kroz vizuelna ulaganja, a ne kao nešto prevedeno u terminologiju kasnijih sistema. (...) Na putu ka regresiji proces sna stiže mogućnost da bude prikazan. (...) On je sad prešao drugi deo snoga na više mesta zalomljenog puta. (Ibid, str. 225).

novi okretaj zavrtnja

predrag marković

Pričanje nas je držalo oko vatre, skoro bez daha, ali izuzev primedbe — vrlo očevidne — da je jezivo, što na Badnje večeri u jednoj staroj kući čudnovata pripovest i treba u osnovi da bude, ja se ne sećam da je iko nešto rekao, dok neko ne primeti da je to jedini slučaj za koji je dotad čuo da je jedno dete doživelo takvo viđenje. Slučaj se, uzgred budi rečeno, odnosio na jedno priviđenje u neakvoj staroj kući sličnoj ovo našoj u kojoj smo se bili okupili za ovu priliku, na jednu prikazu, i to užasne vrste, nekome mališanu koji je spavao u sobi s majkom. Obuzet strahom, on ju je probudio sav užasnut; a majka, pre nego što je i uspela da rastera stravu detetu i ponovo ga uljuljka u san, nade se najednom i sama, lice u lice sa istim prizorom koji je njega potresao.

Baš ova primedba — ne odmah, već docije u toku večeri — izvuče odgovor od Dagleasa, koji izazva interesantnu posledicu, na koju bih želeo da skrenem vašu pažnju. Neko drugi otpoče priču, ne baš naročito zanimljivu, i primetih da je on ne prati. Ovo sam shvatio kao znak da on sam ima nešto da ispriča; trebalo je samo imati malo strpljenja. No ovo smo, zapravo, čekali još dve večeri. Ali tog puta, pre nego što smo se razišli, on izreče šta je imao na umu.

— Ja se potpuno slažem, što se tiče Grifinove sablasti ili šta je to već bilo, da njeno privi-

danje najpre mališanu, u tako nežnim godinama, daje stvari jednu posebnu crtu. Ali, koliko je meni poznato, to nije prvi događaj ovako sjajne vrste u koji je bilo upleteno jedno dete. Ako slučaj ovog deteta daje jedan okretaj zavrtnju više, šta ćete reći za slučaj u koji su bila upletena dva deteta? ...

— Reći ćemo, naravno — uzviknuo je neko — da dva deteta daju dva okretaja. ... a i to da bismo želeli da čujemo šta se s tom decom zbilo.

Još uvek mogu da vidim Dagleasa ispred kamina na koji se bio naslonio, kako sa rukama u džepovima gleda odozgo na svog sagovornika.

— Do sada je niko nije čuo osim mene. Priča je zaista strašna.

Naravno, više glasova izjaviše da ova svojstvenost, ova pojedinost, daje celoj stvari posebnu draž. Naš prijatelj, pripremivši svoj trijumf mirno i uspešno, baci pogled na nas ostale slušaoce i nastavi:

— Ovo prevazilazi sve. Ne znam ništa na ovome svetu sa čime bi se događaj mogao uporediti.

— Po samoj stravičnosti? — upitao sam.

Čini mi se da je hteo reći kako to baš nije tako jednostavno, ali da je u nedoumici kako da celu stvar objasni. Prešao je rukom preko očiju, načinivši bolnu grimasu:

Frojdova analiza kretanja psihičkih energija tamo-amo između stanja usnulosti i budnosti posredstvom transferencije čini se savršeno skrojenom da bi odgovarala vidljivim bajkolikim figurama duhova. Tako je viđenje, iznad svega, transferencija. A ako je, kao što smo i sami »videli« u Uvodu, viđenje uvek čitanje, dešifrovanje, interpretiranje, uzrok tome je to što je čitanje takođe prenošenje: kao što je san prenošenje energije između »ostatka dana« i nesvesne želje, isto tako sam čin čitanja povezuje svest, dnevne označitelje sa nesvesnom energijom, prenosi na sveži materijal snagu jednog arhaičnog sna. Tako je viđenje uvek na određeni način snivanje, što znači gledanje upravo očima nesvesnog — kroz prizmu sna, — čitajući ne doslovno, već retorički.

Na taj se način oba smisla pojma »prenošenje« u Frojdom tekstu — prenošenje kao glavni izvor psihoanalize, kao ponavljajući strukturalni princip odnosa između pacijenta i psihoanalitičara, i prenošenje kao retorička funkcija bilo kog označujućeg materijala u fizičkom svetu, kao kretanje i energija premeštanja putem lanca označitelja — spajaju u uvodu Okreta zavrtnja: upravo njihova interakcija pokreće priču i stvara pripovest kao odnos parova i kao prelazanje iz ruke u ruku — prenošenje — rukopisa. Čitava priča se tako odigrava u diferencijalnom prostoru između transferencije pripovedača i transferencije pripovedi, između poduhvata zavodjenja i narcističke opsednutosti, s jedne, i premeštanja označitelja, prenošenja u tekstu kao dejstva efekta pisanja, s druge strane:

»Pa, dobro«, rekoh, »sedi te i počni te.«

On se okrete ka vatri, gurnu nogom cepanicu, posmatrajući je za trenutak. Onda se ponovo okrenu ka nama. »Ne mogu da počnem. Moraću pisati u grad. (...) Priča je zapisana. U zaključanoj fioci je — nisam je uzimao u ruke već godinama« (Uvod str. 2).

(nastaviće se)

S engleskog: Branko Kovačević

1. Ukoliko nije drugačije napomenuto, svi citati iz njujorškog predgovora 1 Okretaja zavrtnja uzeti su iz Nortonovog kritičkog izdanja Okretaja zavrtnja (urednik Robert Kimbrou), Njujork: Norton, 1966; otuda skraćena »Norton«. Po pravilu, svi kurzivni u citatima su moji; jedino će originalni kurziv biti posebno označeni.

2. Predgovor za »Oltar smrti«, u Henri Džejsms: Umetnost romana, Kritički predgovori, ur. R. P. Blekmur, Njujork, 1962, str. 256. Ukoliko nije drugačije naznačeno, citati iz Džejsmsovih predgovora će se odnositi na ovu zbirku; otud skraćena An Art of Novel. (Umetnost romana)

3. Eritis, Pariz, 1968, str. 813. Dalje skraćeno kao Eritis. (Spisi)

4. Uporedi sopstveni Džejsmsov komentar o »autoritetu« guvernantu u njujorškom predgovoru: »Sećam se (...) kako mi je jednom prišao čitalac očigledno u izvesnoj meri sposoban za pažnju ali ne i dovoljno, koji mi se požalio da nisam dovoljno »karakterizovao« moju mladu junakinju zalutalu u lavirintu (...) da je nisam, ukratko, naveo da se pozabavi sopstvenom misterijom onako kao misterijom Pitera Kvinta (...). Dobro se sećam (...) mog odgovora na tu kritiku. (...) Mi svakako imamo mnogo više od njezine prirode no što bismo to mogli podneti, čekajući da se u njoj reflektuju njezine zebnje i postupci. Ona zaista čini dobar deo karaktera, koji je u takvim uslovima (...) u stanju da joj omogući da sačini naročito uverljiv iskaz o tako čudnim pojavama. Ona ima »autoritet«, koji joj je u dobroj meri urođen, i ja tu ništa više ne bih mogao uraditi da sam nespretno pokušavao da još nešto popravim« (Norton, str. 120-121).

5. Z. Lakan: Le Séminaire — Livre XI: Les Quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse; četiri temeljna pojma psihoanalize; Pariz, 1973, str. 158. Ovaj rad će se dalje navoditi kao Quatre Concepts.

6. S. Frojd: Tumačenje snova, knj. 2 (prev. Albin Vilhar) Matica srpska, Novi Sad 1976., str. 198 (napomena prevodioca). U ovom citatu i onima koji slede iz Tumačenja snova kurziv je Frojdo; ispisivanje pojedinih reči velikim slovima je moje (napomena autorke).

— Po užasu... po užasnom užasu!

— Oh, divno! — uskliknula je jedna od žena.

On ne obrati pažnju na nju. Gledao je u mene, ali umesto mene kao da je video ono o čemu je govorio.

— Po čitavom jedinstvu grozote, bola i paklenog užasa.

— E pa, onda — rekao sam — sedite i počnite.

On se okrenu prema vatri, čušnu nogom jednu cepanicu, posmatrajući je za trenutak. A onda se opet okrenu nama:

— Ne mogu da počnem. Morao bih najpre da pošaljem nekoga u grad.

Ove njegove reči dočekalo je jednoglasno gundanje praćeno velikim negodovanjem. On pusti da to prođe i potom, na svoj zamišljen način, objasni:

— Događaj je zabeležen. Rukopis se nalazi zaključan u fioci; godinama već nije iz nje vađen. Ali mogao bih da pišem svome poslužitelju i priložim ključ; on bi nam poslao paketić čim ga nađe.

Činilo se da ovaj predlog upućuje naročito meni, kao da od mene traži pomoć koja bi okončala njegovu neodlučnost. Debeli, ledena kora bila je probijena, te naslage stvorene u toku mnogih zima; on je imao razloge zbog kojih je dugo ćutao. Ostalima se odugovlačenje nije sviđalo, ali mene je baš to njegovo dvoumljenje oćaravalo. Zamolio sam ga da pismo uputi prvom poštom, a da se s nama dogovori kada će početi sa čitanjem. Potom sam ga upitao da li je događaj predstavljao njegovo lično iskustvo. Na odgovor nisam dugo čekao.

— O ne, bogu hvala!

— A da li su beleške vaše? Da li ste vi zabeležili stvar?

— Ja sam zabeležio samo utisak. Upisao sam ga ovde — i on dodirnu rukom srce. — I ostao je tu za večna vremena.

— Onda vaš rukopis? ...

— Mastilo je već ostarelo i izbledelo na nje-mu... a pisan je divnim rukopisom. — On počeo iznova da oteže. — Rukom žene koja nije među živima već dvadeset godina. Pokojnica mi je poslala stranice o kojima je reč pre same smrti.

Sada smo ga već svi slušali, naravno, neko se tu morao naći da bude pametan, ili barem da iz ove rečenice izvuče neizbežan zaključak. Ali, ako je zaključak prošao bez osmeha na licu, on nije izazvao ni razdraženost kod našeg govornika.

— Bila je to vrlo ljupka osoba ali starija deset godina od mene. Ona je bila guvernantka moje sestre — dodade on setno. — Najprijetnija žena koju sam ikad poznavao na tom položaju. Bila je dostojna da zauzme i svaki drugi. To je bilo davno, a ova epizoda još mnogo pre toga. U to vreme sam se nalazio u Trinitiju, a nju sam zatekao pri povratku kući, u leto iduće godine. Te godine sam ostao duže kod kuće. Bila je to divna godina; i u njenim slobodnim časovima lutali smo i vodili razgovore u vrtu, razgovore u kojima me je iznenađivala svojom inteligencijom i prijatnošću. O da, nemojte se smeškati. Ja sam je neobično voleo, i do današnjeg dana draga mi je i sama pomisao na to da je i ona mene volela. Da nije, ne bi mi ispričala celu stvar. Nikada je nikome nije ispričala. I ja nisam verovao u to samo zato što mi je to ona kazala. ... već je i meni samom bilo jasno da je o tome ćutala. U to sam bio siguran; to se moglo videti. Kad me budete saslušali do kraja, lako ćete i sami prosuditi zašto.

— Zato što ju je cela stvar toliko prestravila?

— On me je i dalje posmatrao upornim pogledom.

— Lako ćete i sami prosuditi — ponovi on. — Naročito vi.

— Ja sam ga, takode, uporno posmatrao. — Jasno mi je. Bila je zaljubljena.

— On se prvi put nasmeja.

— E, baš ste pronicljivi. Da, bila je zaljubljena. To jest bejaše bila zaljubljena. To je izbijalo iz njenih očiju; ona nije mogla da ispriča svoju priču a da joj to ne izbije iz očiju. Ja sam to primećivao, a i ona je primećivala da ja primećujem. Ali o tome nismo progovorili ni reči. Sećam se gde i kada je to bilo; ivice travnjaka, senke velikih bukvi, i dugo vrelog letnjeg popodneva. To nije bilo mesto na kome bi čovek uzdrhtao... pa, ipak! ...

— On se udalji od vatre i ponovo se zavalj u stolicu.

— Paketić će vam stići u četvrtak ujutro? — upitao sam.

— Verovatno tek drugom poštom.

— Da. Onda znači posle večere. ...

— Bićete ovde svi?

— Opet nas je pogledao svakog ponaosob.

— Da li neko odlazi?

— On izgovori ove reči skoro s nadom u glasu.

— Ostaju svi!

— Ja ostajem... ja ostajem! — uzvikhnu su dame čiji je odlazak već bio utanačen. Gospodu Griffin, međutim, izrazi da je potrebno uneti malo više svetlosti u celu tu stvar.

— A u koga je to ona bila zaljubljena?

— To ćete već čuti iz priče — uzeo sam na sebe bi odgovorim.

— Oh, ne mogu da čekam na priču!

— Priča vam to neće reći — rekao je *Daglas*.

— A još mogu da shvatim.

— A vi, *Daglase*, nećete li nam vi reći? — upitao je neko od nas.

— On opet skoči na nage.

— Da... sutra. Sada moram na spavanje. Laku noć. — i pošto je hitro zgrabio svećnjak, napusti nas pomalo zbunjene.

Iz našeg kuta u velikom i tamnom predvorju čuli smo njegove korake na stepeništu, našto gospođa Griffin progovori:

— E pa, ako ne znam u koga je ona bila zaljubljena, znam, barem, u koga je on bio zaljubljen.

— Ona je bila deset godina starija od njega — reče njen muž.

— Raison de plus... u tim godinama! Ali baš je krasno to njegovo dugó ćutanje.

— Četrdeset godina! — ubaci Griffin.

— Sa ovom eksplozijom na kraju.

— Ova eksplozija će nam — odgovorio sam — pružiti sjajnu priliku u četvrtak uveče.

Svi se u tome složise sa mnom do te mere da naša pažnja za bilo šta drugo presahnu. Poslednja priča, premda nedovršena kao kakav roman u nastavcima, bila je ispričana; pozdravili smo se i »pokupili sveće«, kako je neko rekao, i otišli na spavanje.

Sutradan mi je bilo poznato da je jedno pismo sa priloženim ključem, još prvom poštom, bilo upućeno na adresu njegovog stana u Londonu. Ali, uprkos — ili baš zbog mogućnosti širenja ovog obaveštenja, mi smo ga potpuno ostavili na miru sve do posle večere, zapravo, do jednog časa u toku večeri koji će najviše odgovarati vrsti osećanja koje smo iščekivali. A onda je postao razgovoran kako samo samo poželeti mogli, i otišao je toliko daleko da nam je čak objasnio razloge svom ovakvom stanju.

Slušali smo ga opet pored vatre u predvorju, izražavajući svoja iskrena čuđenja kao i prethodne noći. Ispalo je da je pripovest koju je obećao da će nam pročitati, radi pravilnog razumevanja, zahtevala nekoliko reči prloga. Ne-ka mi bude dozvoljeno da na ovom mestu kažem, i s tim jednom okončam, da je ova pripovest, čiji sam tačan prepis načinio mnogo doci-nije, ono što ćete vi sada čitati. Kad je već ose-tio da mu se bliži kraj, siroti *Daglas* mi je pove-rio rukopis koji je bio tražio i koji mu je pri-speo posle tri dana. S čitanjem je otpočeo veče po prispeću rukopisa, na onom istom mestu, dok ga je naš mali učitali krug slušao s kraj-njom pažnjom.

Dame koje su bile izjavile da će ostati, narav-no, nisu ostale. Otišle su, hvala bogu, prinude-ne ranije uzetim obavezama i pomahnitale od

vladimir strinić

radoznalosti, kako su izjavile, zbog pojedinosti kojima nas je već bio razdražio. Ali ovo samo učini da mali broj preostalih slušalaca bude prisniji i odabraniji, i da se zbije oko ognjišta, u očekivanju strasnog uzbuđenja.

— Među malobrojnim, među izabranima sopstvenom radoznalošću — njega nije bilo. Zatvorio je knjigu nikada ne saznajući priču u kojoj će zli mrtvi pohoditi bezazlene žive, i to pod okolnostima krajnje jezovitim i patetičnim, ali bez naglaska onom što bi obično iščekivalo pristoito sujeverje. Prišao je polici s knjigama, potom, neodlučno, rukopisima na stolu. Već godinama, pisao je o otmenosti duše. I, ne može se reći netalentovano. Pre, nedovoljno. Duša mu je, nekako, izmicala. Sedeo bi za stolom obamro od oščekivanja i, s rukom na naliv-peru, osluškivao. Piskav i bolno ozbiljan glas govora je iz etra: *More, more, ti što tečeš, niz planine niz doline*. On, uz grimasu, odliži naliv-pero i energičnim pokretom utiša zvuk. Lice Zike Obretkovića se sad nemo grčilo u otvorenom kavezu ekrana i nudističke plaže. Još jedan pokret i slika nestaje.

Za trenutak se zabavljao zamišljajući kolaž u kojem se vrtoglavo smenjuju slike: Hlebnjickov,

zavaljen u kočiji, s poklikom *Ja sam kralj vase-ljene* u galopu ruši starog nakaznog kolportera dok izvikuje parole studentskih novine. *Budimo realni...* šapuće umirući *Sartr* dok mu *Dali* brižno otire krv s usana i pridize mu glavu nameštajući je na tramvajsku šinu. Korakom *Gulivera* prilazi dostojanstveni i bolećivi *Tomas Vulf*, podiže zahuktali trvaj i Sartrovu glavu te gore, pod oblacima, pod tasom pravo zagledavši im se u oči mrmrlja *No! No!* i još: *Čuk! Čuk!* pažljivo im trlja noseve jedan o drugi, a onda, naprasno izgubivši interesovanje, baca ih nehajno iza sebe u masu kipućeg piva. Iz piva raste gljivica. Talasić. Ogronna gljiva od čijeg bleska slepe ljudi (sem *Borhesa*; on, u uglu ekrana, sedi pred kipom *Bude* i niže brojanice) i meša se zemlja sa vazduhom, vode napuštaju korita, *Sâm Zika Obretković* na usah-lom žalu, s dlanom nad očima posmatra delo svojih stihova. *More, more, ti što tečeš, niz pla-nine, niz planine, niz doline!* u slavu božiju.

Sve su to gluposti i on zna, dok ruka nanovo steže naliv-pero, da su umetnici idioti, klovnovi, prišepetlje. Prava umetnost će govoriti o ve-ličini i otmenosti duše a ne o prljavštini i istoriji, zaraženim ženama i prašnjavim knjigama, filozofskim muhoserinama i lažnim vizijama. On tu umetnost ne vidi ali je oseća svakim da-marom svoje duše; u ovim retkim trenucima, za stolom, dok ga prividno guše nemoć i dosa-da, on zna, on oseća, još samo oblik, još samo reči nedostaju da progovori kroz njega, ona, ona. *Evo!* Ruka se sama pomera i pero klizi po papiru ispisujući, opet i opet, njegovo ime u lavirintu linija i nejasnih crteža, puneći, ubijajući praznu, užasno praznu stranicu.

— Zatim, pogled zaustavlja ruku — ruka od-laže naliv-pero i uzima cigaretu. Svako stvara-laštvo traži predah. Dok puši, prebira po zabe-leškama razbacanim po stolu. Onda se, s os-mehom razočaranog i iscrpljenog čoveka za-gleda u oveću hrpu rukopisa uredno naslaga-nu na kraj stola. Umorno odgurne svoje beleške i s uzdahom obaveze uzme prvi sa hrpe ru-kopisa. Namesti fotelju u udobniji položaj, pri-makne cigarete i naliv-pero, pogleda na sat. Čitko ispisavši »I verzija« u zaglavlju rukopisa, odmah iznad imena autora i naslova, s dosa-dom počinje da čita:

VISOKA ŽENA

— vampirska drama —

1. Psi, pojava, rođenje, 1925.

(Veče. Brdovit seoski sokak. Na početku so-kaka bunar sa santrače čekrkom i kamenim koritom. Uz sokak, ograde od pruča. Iza ograda šljivici, staje, dvorišta, kuće. Iz kuća, po koja bleđa senka svetlosti — petrolejske lampe iza teških vezenih zastora. U kući na vrhu brda nešto više svetlosti. Škripa čekrka. Seoski de-vojučurak nervozno okreće vratilo uplašeno se osvrćući. Redak lavež pasa. Devojče, prospipa-jući, pretače vodu iz jedne u drugu kofu pa opet pušta konopac ovlaš, rukom, usporavaju-ći deblo čekrka. Čuju se mukli udarci kofe o kamene zidove bunara. Pored bunara promiče nestvarna prilika u belo, muslinskoj, leprša-voj haljini i, s rukom ispruženom napred, pro-lazi kroz ogradu prvog dvorišta. Devojka je, očito, ne primećuje dok užurbano izvlači novo vedro.

U gro planu, dva najjača osvetljena prozora kuće na brdu. Čuju se krici žene na porođaju. Iz daljine: zaustavljanje čekrka, lupka kofe, zvuk nanula, škripa kapije, mūk. Potom: beso-mučan lavež pasa koji na nekog kidišu, pome-šan sa jaucima žene iz kuće. Trenutni mūk, pa uplašeno skičanje pasa. Iz kuće se začuje dečji plač i žagor žena. Na jedan kraj osvetljenog prozora pada senka prilike u belom koja se primiče. Senka dugokose žene raste. Zavesa na prozoru se razmiče i gledalac, kroz staklo, vidi osmehnutu lice starice koja zastaje skame-njena od iznenađenja onim što je ugledala pred kućom.

Unutrašnjost kuće. Soba sa krevetom na sre-dini. Na krevetu: mlada žena, Vera, izmučenog i zadovoljno-snenog lica. Oko kreveta: lavori i lonci s vodom. Dve starije žene u dnu kreveta povijaju novorođenče. Mlada žena na krevetu podiže pogled sa njih i lice joj se uozbiljuje dok

posmatra stariću zagledanu kroz prozor. Nešto, nalik beličastoj svetlosti, mine ispred prozora. Starica spušta zavesu i lagano se okreće; primetivši da je mlada žena posmatra, nervozno nastoji da se osmehne.)

2. Majka, oproštaj, 1930.

(Drven, rezbaren, širokih jednostavnih šara, krevet u sredini sobe. Na njemu, pet godina starija, izmučena tuberkulozom, bledog lika, žena iz prethodne slike, Vera. Pored kreveta, na tronošću, otac — nespavanjem i brigama naboran, umoran lik tridesetogodišnjeg seljaka, Bore. Kraj njega, petogodišnji dečak. Žena gleda mimo njih pa, osmehnuvši se, odmahuje rukom. Onda, trgne se i zagleda u njih.)

MAJKA: Otvori prozor.

(Otac ustaje i prilazi prozoru. Pomera čilim, zavesu, otvara prozor. Široka traka svetlosti pada na krevet. Ženu lagano obliva rumenilo. Pokušava da se pridigne na jastucima. Otac pritrči da joj pomogne ali ona odmahne glavom i klone natrag, na jastuke, ne skidajući pogled sa sina. Dečak ustukne. Vera, u pokušaju da zadrži plač, počinje da kašlje. Suvo. Tiho. S naporom.)

MAJKA: Pridi. Ti nemaš čega da se bojiš.

(Dečak nepoverljivo prilazi. Majka ga hvata za nadlakticu i polako okreće prema prozoru.)

MAJKA: Pogledaj svetlo. Kad si došao na svet pred ovim prozorom je stajao anđeo. Visoka, plava žena u belom. Svetla kao dan u koji gledamo... Sad idi. Ti nemaš čega da se bojiš... Stojane.

(Iz ugla sobe, do sada nevidljiv, pojavljuje se dvanaestogodišnji dečak — uzima mladeg brata za ruku i izvodi ga iz sobe. Otac gleda za sinovima pa, nastojeći da sakrije suze, prilazi brzo ženinom krevetu i pokušava da popravi nešto oko čilima. Ona mu dodirne ruku.)

MAJKA: Idi i ti. Treba da paziš na njih. Treba da posvršavaš poslove. Bože, šta sve nismo uradili. Nemoj da dangubiš. Idi. Idi. (Otac bojažljivo, skoro pobožno, podigne glavu. Videvši rumenilo osmeh na njenom licu, brzo se sagne, poljubi joj ruku, i gotovo radosno istrči. Ona gleda u vrata zatvorena za njim, potom u ruke na čaršavu, sve vreme se smešeći. Dode napad kašlja, grudi joj se nadimaju, ali ga ona suzdržava svejednako se smešeći. Ruke joj se od napora, stisnu oko čaršava u pesnice ali uspe da se ne zakašlje. Jedna ruka se, s vidnim olakšanjem, opusti. Na licu joj ostaje osmeh sa jednom kapi krvi u uglu usana, u užasnoj belini svetlosti koja jača, koja, pred nama, poništava njen lik.)

3. Sahrana, pozivar, 1930.

(Centar sela. Selo se nalazi na padini i glavna ulica ide skoro pravo uz brdo. Desno od centra, koji prepoznajemo po kafani, dućanu, širokom nepravilnom natpisu OPŠTINA i prašnjavom proširenju puta, seoskom trgu; desno od centra, iznad niskih kuća, vidi se groblje. Sa leve i desne strane ulice kuće sa tipičnim moravskim doksatima, dubrišta, torovi i staje od blata i pleva. Ispred kafane, tridesetak seljana i dobošar, karikaturna figura pedesetogodišnjaka obučenog delom u seljački grubo sukno, delom u ostatke neke uniforme.)

DOBOŠAR: Pažnja! Pažnja! Daje se na znanje! Koji domaćin ima u sopstvenosti svojog psa (kuće, džukelu, ovčara i slično) da je istog dužan prijaviti i privesti marvenom lekaru u varoši Varvarinskoj radi vakcinacije pod pretnjom novčane globe. Svaki pas (kuće, džukela, ovčar i slično) koji po isteku od mesec dana po čitanju ove objave ne bude propisno vakcinisan, ima se od strane opštinskog odbora smatrati podivljanim i kao takav istrebljen. Pažnja! Pažnja! Po naredbi gospodina načelnika sudstva i sanitarnog inspektora varoši Varvarinske. Daje se na znanje. Koji domaćin...

(Još dok dobošar govori, iz daljine dopire sve jače i jače pojanje seoskog popa. Okupljeni seljani, koji s početka pažljivo i sa neskrivenim čuđenjem i veseljem slušaju naredbu, sve više se okreću ka zvuku pojanja. U trenutku kada i dobošar prekida sa čitanjem, u vidno polje kamere ulazi čelo pogrebne povorke. Seljaci i do-

bošar skidaju kape i krste se. Iza kola sa sandukom, popa, mladića sa krstačom i devojke sa panajom u ruci, prepoznajemo Boru i dva njegova sina. Iza njih povorka od pedesetak ljudi i žena. Povorka skreće udesno i upućuje se prema groblju. Dobošar nastavlja da čita naredbu. Ljudi počinju da pričaju međusobno ne obračunajući pažnju na njega. Iz pravca groblja dopire zapomaganje žena i meša se sa žamorom na trgu i hrapavim, pijanim dobošarevim glasom.)

4. Trpeza, psi, 1930.

(Desetak žena i nekoliko muškaraca, među njima otac sa Stojanom i Dušanom, — žene umotane u crne vunene marame, sa korpama pod rukama, muškarci u kratkim suknenim kaputima i šubarama — probijaju se kroz ceal ka groblju. Od ulaza u groblje počinju s naricanjem. Mešaju se otegnute rečenice: Aoj sele jel se nadaš. Kuku čerko da se nadaš... Skupina se približava krstaču i koju svi celivaju, lelek se pretvara u tiho zapomaganje. Žene brzo i vešto čiste sneg sa humke i prostiru jela, otac pali kadicu i posvećuje hranu a onda prilazi i prvi pali sveću. Žene se okupljaju oko sveća i, do sada pojedinačno, zapomaganje prerasta u potresni polifoni lelek. Stojan, na očevo znak, odvodi Dušana dalje od groba. U tom trenutku sa otegnutim glasovima žena počinje da se meša potmluo rezanje pasa. Muškarci prilaze ženama i pokušavaju da ih podignu iz presamićenog položaja. Neke ustaju, ali ostale još očajnije i glasnije nastavljaju naricanje. Pojačava se i rezanje pasa, sad već i laveža. Kamera zumira Dušana koji je ostao sam kraj susjednog groba. On se približava krstaču i »paralisan« strahom prelazi pogledom od ljudi na grobu svoje majke preko snegom zavejane poljane do ivice šume na kojoj se, režeći, okuplja sve veći broj pasa, unezverenih i izglednih. U strahu, on se približava još jače uz krstaču. U tom trenutku nestaje zvuk i gledaoci do kraja prisustvuju nemoj sceni. Žene ustaju i počinju da »dele« za pokoj mrtvih. Muškarci ispijaju »za pokoj duše«. Ceo obred je nestvarno ubrzan. Psi, ohrabreni sopstvenom brojnošću, sada već kidišu skoro do polovine polja između groblja i šume. Uspaničeni, ljudi i žene završavaju s obredom i pakuju hranu i piće u korpe. Otac kadi i presipa vinom prostor na kome je bila hrana. Psi su već na domak grobu. Otac skoro grubo odvaja Dušana od krstače i uzima ga u naručje. Sada je zvuk ponovo uključen. Zamoreći, međusobno se umirujući i krsteći se, muškarci i žene s korpama silaze natraške ka selu. Režeći i lajući, psi kroz groblje idu za njima. Iza njih, na ivici šume, Dušanu se učini da iz snega izrasta treperava prilika žene u beo- loj muzlinskoj haljini.)

5. Skrnavljenje, 1930.

(Soba u seoskoj kući. Nizak, drveni sto sa klupama, ležaj od dasaka sa slamaricom i grubim težinjavim prekrivačem. Zemljani pod. Ognjište s odžakom. Oko ognjišta — šerpe i tepsija. Na sredini sobe, tužnog lica, sedi na podu Dušan i kopa rupu drvenom kašikom. Čuju se koraci, lupa reze, pa Stojan utrčava u sobu zalupivši vratima. Trči ka ognjištu, razgrće pepeo, vadi hleb i premeće ga vrelog u rukama otrešajući pepeo. Za to vreme, Dušan ustaje s poda pažljivo nišaneći počinje da mokri u rupu koju je iskopao.)

DUŠAN: (peva) Ko piša po kući umreće mu majka!

STOJAN: (okreće se besno) Dušane!

DUŠAN: (zatrpava rupu nogama i počinje da je utabava, tvrđoglavo nastavljajući, sad već kroz plač) Ko piša po kući umreće mu majka! Ko... piša po ku...ći... um...reće mu maj...ka.

6. Dolazak maćehe, 1933.

(Proleće. Sunčano jutro posle velikih kiša. O kišama očito svedoči nabujali brzak koji je inače potok. Do njega vodi blatnjav seoski put. Vidi se usek kojim se obično potok »gazi«. Neda- leko od poplavljenog gaza, na najstrijmijim delovima obala, visoko postavljeno brvno. Čuje se sve jači zvuk harmonike i bunovnih pijanih glasova. Sa zvučima, u vidno polje uskoro ulaze dvojica čezava koja njihovi vozači bezuspešno

pokušavaju da voze naporedo blatnjavim putem. Pred poplavljenim gazom se zaustavljaju, iskaču i prepiru, očito, po gestikulaciji, o mogućnostima prelaska. U čezama ostaju dve žene obučene čudnom mešavinom seoskog i varošskog stila. Od petorice muškaraca, dvojica su svirači, cigani koji se ne odvajaju od svojih instrumenata, dvojica vesele seoske gazde, a peti — raspojanski otac, Bora, u svečanom odelu. Teget sako, bela lanena košulja, tamno-zelene čojane čakšire. Dok oni raspravljaju, žene u čezama se uz hihot došaptavaju pa onda jedna od njih, visoko podignute suknje, pokušava da pređe iz jednih čezava u druge. Kada se popne na sic žene se zaverenički pogledaju, a onda uzimaju kajase i uz ciku nateruju konje, jednog za drugim, u prljavu vodu potoka. Muškarci uzalud viču za čezama pokušavajući da ih zaustave. Voda nosi laku konstrukciju čezava, konji uplašeno frkću tražeći uporište, žene veselo vrište razuljeno šibajući konje. Dovikujući savete i psovke ljudi trče ka brvnu u pokušaju da odatle bar rečima pomognu. »Konji uspevaju da se približe drugoj obali ali gotovo plivajući niz potok, tako da u jednom trenutku prolaze ispod brvna na koje se muškarci penju. Dok otac, koji se prvi popeo, stoji na sredini brvna i pokušava da ohrabri ženu i konja, penju se i ostali, tako zaljuljajući brvno da su sad i oni u opasnosti da padnu u vodu. Čezave, jedne za drugim, prolaze ispod brvna dok muškarci po njemu, karikaturno nastojeći da održe ravnotežu, prelaze. Žene se smeju i vrište. Jedna od njih, Ljuba, visoko podiže bič fijuknuvši njime kroz vazduh.)

LJUBA: (kroz smeh) Šta je Borić?! Ovako ću kuću da ti vodim!

7. Šibanje u koritu, 1937.

(Brdoviti seoski sokak iz prve slike. Jašući na konju kraj bunara prolazi Stojan i uspinje se prema kući. Pri kraju uspona, pred kapijom, vidimo dvanaestogodišnjeg Dušana kako teturajući unosi vedro vode. Kamera zastaje a onda švenjuje preko kapije, dvorišta u zapuštenom stanju i širom otvorenih vrata kuće. U sobi s ognjištem vidi se par kokošaka u potrazi za hranom. Utisak napuštenosti remeti pesma koja dopire iza kuće. Kamera sledi zvuk, prelazi preko ne manje zapuštene staje i, nešto dalje, dubrišta, onda gusto pletene ograde šljivika, da bi se konačno, iza kuće, zaustavila na velikom drvenom koritu i bačvi s vodom. U koritu Ljuba, jedra žena tridesetih godina uživa u suncu, vodi i pesmi. Preko ograde šljivika razbacana ženska odeća. Čuje se topot i zaustavljanje konja, a onda u vidno polje ulazi Stojan, čvrsto stisnutih usana. Ljuba se, više radoznalo no iznenađeno, trgne i mrzovoljno mu se nasmeši. Stojan polako ali odlučno uzima sa zida staje bič i prilazi koritu. Ljuba, shativši, s rukama na grudima pokušava da ustane iz korita.)

LJUBA: (kroz zube) Pašće.

(Stojan staje nogom na ivicu korita i prevrće ga. Voda pljusne. Ljuba se, sklanjajući ruke sa grudi, grčeto hvata za ivicu korita. Stojan, zaustavljen bljeskom njene nagote, za trenutak zastaje; skoro potpuno ispražnjeno korito vraća se u predašnji položaj, još se blago ljuljajući s jedne na drugu stranu. Kad se korito umiri Stojan još uvek, pokunjeno, pilji u maćehino telo. Izraz njenog lica menja se od zastrašenosti do nadmoćnog, podrugljivog osmeha koji joj izobličuje lice i kao da pokreće Stojana pre nego i izusti neku izazovnu reč. On podiže ruku s bičem i naslepo udara po koritu kao da se brani od nečeg, a onda, ohrabren njenim vriskom, sve odlučnije. Vrišteći i zaklanjajući se rukama od udaraca Ljuba pokušava da pobegne — iskoraci iz korita ali se oklizne i padne u blato koje je prosuta voda napravila. Stojan je sve bešnje udara, ona uz vrisak i psovke baulja po blatu. U vidno polje utrčava Dušan. Zastaje opčinjen prizorom i mi, na tren, gledamo njegovim očima. On vidi razbešljenog brata i nagu maćehu koja se pod udarcima biča uvija u blatu, a onda, zaprepašten, umesto maćehe vidi plavokosu ženu u širokoj, muslinskoj, beo- loj haljini kako se nepovredena i neuprljana grči u blatu pod svakim udarcem. Dušan, uz krik, zagrcnut plačem, pokušava da zaustavi brata obesivši mu se o ruku. Stojan iznenađeno zastaje. Trešuci se od plača, Dušan ga udara pesnicama u grudi. Blatnjava i u krvavim masni-

cama, Ljuba se puzeći približava odeći na ogradi. Stojan hvata bratovljeve ruke, potom — pljune, baci bič, okrene se i krupnim koracima krene ka kući. Dušan nemoćno sedne u blato razočarano posmatrajući Ljubu koja, s odećom u naručju, sedi oslonjena o ogradu šljivika i plače. Na zvuk kopita oboje podignu glavu i vide Stojana kako na konju, sa suknenom torbicom o ramenu i krstom o vratu, suznog pogleda i zgadenog lica, zamiče za ugao kuće.)

8. Klis, sastanak SKOJ-a, 1939.

(Poljana. Okolo, vrbe i šiblje. Močvaran teren. Nešto dalje, njive sa zelenom pšenicom. Na poljani dečaci, čobani, zabavljeni igrom klisa. Među vrbama — svinje. Cika. Povremeno groktanje. Udaranje tojage o klis. Kamera švenkuje po polju preko igrača. Iza gustiša šiblja ustaju tri figure. Četrnaestogodišnji Dušan i dvojica starijih mladića, Boško i Krsta.)

BOŠKO: Sve si razumeo?

DUŠAN: (crven u licu, uzbuđen i radostan) Jesam.

KRSTA: (značajno) Druže!

DUŠAN: (još jače pocrveni) Druže. (postiden zaboravnošću sklanja pogled i pri tom ugleda svoje svinje kako ulaze u njivu) Hej! Crkle da bogda. Garo! (cokće dozivajući svinje i gadajući ih grumenjem zemlje a onda potrči za njima prethodno se, kao izvinjavajući se okrenuvši prema Bošku i Krsti) Eksploatišu me. Dandalo mi pomeraju. (posle kraće pauze) Fašisti. (otrči)

(Dok on trči za svinjama Boško i Krsta se, smejući se, zgedaju.)

KRSTA: Biće od njega dobar komunista, videćeš.

BOŠKO: (sležući ramenima) Zna sa stokom. (malo počuti, a onda, namignuvši) Mogao bi i naše da pričuva dok nešto proradimo, a?

9. Trojka, 1941.

(Soba iz četvrte slike. Na ogradi ugašenog ognjišta, s glavom među rukama, sedi Dušan. Na ivici daščanog kreveta — otac. Kleknuvši ispred njega, Ljuba mu izuva čizme. Oboje kičuću u nekoj jednostavnoj erotskoj igri. Čuje se lavež, kidisanje, pa skicanje psa. Onda, lupa o rezom zatvorena vrata. Otac s izrazom umora i zasićenosti zaustavlja Ljubine dodire i glavom pokazuje prenutom Dušanu na vrata. Ovaj neodlučno ustaje i odlazi prema vratima. Kraj prozora, s preneženim izrazom na licu, zastaje. Kao da neka svetla prilika promine ispred okana. Prene ga pojačano udaranje o vrata. Dušan, još pod utiskom privedenja, pride i podigne rezu — u tom ga, zajedno s vratima, odbaci snažni bradati čovek koji sa još dvojicom nahrupi u kuću.)

STOJAN: Pomož' bog domaćine. Šta to kriješ da si se i pred rođenim sinom zamandalio?

OTAC: (ustao je i sad besno i nemoćno posmatra pridošlice). Ništa Stojane. Vremena su takva. Pošten svet se u kuće zatvara.

STOJAN: A gologuzani tumaraju po mraku i čuvaju dupe tog poštenja majku vam kukavičku. Dok ja služim kralja ti timariš pičku toj kurveštiji i deliš puške šuncima.

OTAC: Ništa ja, Stojane, nisam delio. Niti se u vaše stranke razumem. (malo počuti) Došli tako trojica: Gde su puške? A pištolj Dušanu u čelo. Kažu: starijeg si sina dao četnicima, mogao bi ovog baš da daš i nama. Ja — šta ću?! Odvedem ih do onog našeg stoga sena i pokazem gde smo sakrili karabine. ... Nisam ja hteo ovaj rat. Meni te puške ne trebaju. Da ste vi prvi došli dao bih vama. ... 'Ko ćeš da jedeš — jedi. Ako ćeš da piješ — pij. Ovo je i tvoja kuća. Ali u politiku me ne mešaj.

KOSTA: (smirujući Stojana koji je hteo nešto da odgovori) Ovaj tvoj, bre, usta ne zatvara. (ocu) I kažeš, baš bi dao nama da smo prvi došli?

OTAC: Dao bih.

KOSTA: Pa šta si se onda ukupio ko sveta Petka. Daj sad šta imaš. Usta nam se bre osušile od tolke priče.

MILAN: Rad čovek što vidi sina pa se ukupio od radosti. Samo melje i serka. A i ovaj naš. Lepo mu čovek kaže: tvoja kuća — a on, ko dve pare u kesu.

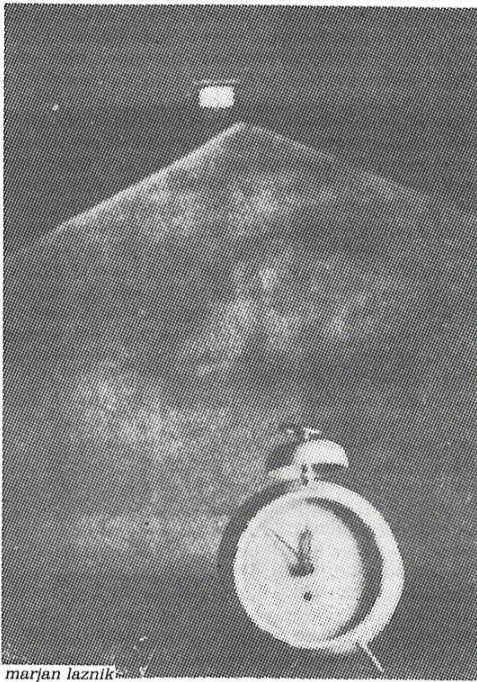
STOJAN: (veselije, prišavši Dušanu) Ajd' trkni u podrum, a ti, (okreće se Ljubi koja se šćućurila uz krevet) ako ti švaleri nisu sve po-

jeli, uvati jedno pile. Bolje ti je da ti zakolješ nego mi.

(Sva trojica prasnu u smeh. Sedaju za sto, odlazući kraj nogu i ispred sebe oružje, i uskoro bučno nazdravljaju.)

10. Mera za meru, 1944.

(Letnji dan. Soba iz prethodne slike. Kamera hvata bučno nazdravljanje trojice raspojasanih, odrpanih i bradatih vojnika sa stolom. Prvi je utisak kao da se nastavlja prethodna scena. Onda se, uz zvuke »Kaljinke« na usnoj harmonici i bučno pevanje, plan širi. Dok trojica Rusa sa stolom nazdravljaju, jedan, sedeći na podu kraj ognjišta, svira na usnoj harmonici a nekolicina okupljenih oko kreveta, uz pljesak dlanovima, pevaju. Na krevetu — vojnik na opuštenoj ženi pokušava da prati sve brži

marjan laznik

ritam pesme i pljeskanjem svojih drugova. Kamera švenkuje kroz vrata kuće ka dvorištu. U dvorištu, petnaestak vojnika se dosaduje sedeći i ležeći u hladu. Pod dudom, sām, izubijan, s izrazom otupele nemoći sedi otac. Kamera se vraća u sobu. Vojnik sad svira neku setnu melodiju. Ostali, sede ili leže na podu i klupama. Na krevetu Ljuba, naga, izmučenog izgleda, staklastih očiju — bez snage i volje da se pokrije. Pod njom izgužvana, vlažna suknena prostirka. Začuje se grebanje i udaranje o zid a onda, iznenadno, iz oždaka, sakriven, u pepeo ognjišta pada Dušan u belim, lanenim, sad ogaravljanim gaćama. Vojnici, posle prvog iznenađenja, skaču i hvataju ga. Drugi priskaču oružju. Ljuba uz jauk ustaje s kreveta i hvatajući ih za ruke pokušava nešto da im objasni vukući ih u dvorište. Oni, posle početnog gušanja, shvataju i, čvrsto držeći Dušana između sebe, polaze za njom. Dok ih vojnici u dvorištu, uz povike, radozno posmatraju ili im se priključuju, Ljuba ih vodi do jednog do stogova sena i pokazuje na njega. Vojnici stavljaju bajonete na puške, drugi uzimaju vile, i počinju sistematski da pretražuju seno. Začuje se jauk. Jedan pa drugi. Vojnici razgrću seno i izvlače izeverenog Stojana u neurednoj poluseljačkoj-polučetničkoj odeći. Plačući, Ljuba pada na zemlju i pokušava da prekrije senom svoju gototinju i svoj očaj. Dok Stojana odvođe, Dušan, koga su vojnici pustili, gleda Ljubu s mešavinom tuge, zahvalnosti i sažaljenja. Jedan od vojnika se sagne i, u prolazu, dobroćudno je potapša po stražnjici.)

CRVENOARMEJAC: Harašo. Harašo. Vsjo budet harašo.

11. Mobilizacija, front, 1944.

(Isti Dušanov pogled. Sledeći ga, vidimo oca i maćehu koje on nemo posmatra. Soba iz prethodne slike. Vatra u ognjištu. Dušan se bez reči pozdravlja s ocem i maćehom a onda prilazi vratima gde ga, sad vidimo, čekaju dvojica u

partizanskim uniformama. Otvaraju vrata i izlaze u snežnu vejavicu koja ih potpuno obavija.)

Čuje se topovska pucnjava. Kada vejavica malo popusti vidimo Dušana u partizanskoj uniformi kako s vojnicima leži iza snegom prekrivenog grudobrana negde na ravničarskom frontu. Sneg se pojačava prekrivajući njihove likove.

Kada utihnu topovi i vejavica prestane vidimo Dušana u nekom svečanom stroju gde sluša naredbu komandanta, potom prima njegove čestitke i onda čestitanja drugova koji ga grle i obaraju na sneg.)

12. Svadba, prekomanda, 1947.

(Dvorište ispred tipične slovenačke planinske kuće. Klupe, stolovi. Svadba. U čelu stola Dušan u uniformi poručnika sa mladom. Smedokosa devojka prčastog nosa i sa sitnim pegama ispod očiju u seoskoj nošnji i sa namerno zabačenim velom. Dušanovo lice je više umorno no veselo. Usred vesele polke ujahuju u dvorište dva vojnika. Skaču s konja, pozdravljaju, čestitaju, a onda predaju Dušanu mali smeđi koverat. On ga pažljivo, skoro uplašeno, otvara — čita, a onda veselo grli i ljubi mladu šapući joj očito radosnu vest. Vadi pištolj i puca u vazduh. Neki od gostiju odmahuju glavama.)

13. Hteo bih te videt' još jedared mila, 1948.

(Letnje veče. Gostionica na rivi. Šetači. Za ovećim stolom grupa oficira, žena i devojaka. Veselo časkaju uz žagor šetača. Dušanova žena, sada u lakoj »gospodskoj« haljini, otvoreno koketuje s jednim mladim kapetanom. Malo izdvojen od društva za stolom sedi Dušan, setnog i zabrinutog lica, zagledan u kolone šetača na rivi. Do kraja ove scene iz off-a ide pesma: »Hteo bih te videt' još jedared mila (...) Hteo bih da prodeš u muslinu lakom, uličicom našom (...)«. Dok Dušan besciljno posmatra šetače nestvarna ženska prilika visokog stasa, u beloj lepršavoj haljini, iskršava iz jedne od bočnih uličica. Dušan je, s izrazom neverice, ugleda — ali mu tela šetača zaklanjaju vidik. On lagano, kao opčinjen, ustaje — prvo polako, pa sve brže i nervoznije nastoji da se probije ka ženi koja mu nehaljno dolazi u susret. Sa strane, na rivu stupaju dva vojnika — prilaze Dušanu i pokušavaju da ga zaustave. On im odmahne rukom da sačekaju i nastoji da produži ka ženi. Oni ga, ovog puta grubo, zaustavljaju: pokazuju mu nekakav nalog ili dokument. Hvataju ga odlučno ispod ruku i — dok se on tima, panično i čeznutljivo se propinjući na prste ne bi li još koji put ugledao visoku priliku žene — odvođe ga. Gledajući u zemlju ili u stranu, šetači se razmiču. Kamera švenkuje: prvo, društvo za stolom koje i dalje, ne primetivši hapšenje, veselo čavrlja — a onda, dalje, morske talase koji udaraju lenjo o obalu.)

14. Stroj za doček, 1949.

(Talasi. Stenje. Mol. Jedan stari brodič, na boku crnim slovima ispisano »Nova Jugoslavija«, lagano pristaje. Vika. Ljudi iskaču sa brodiča, vezuju konop, postavljaju malu platformu. U pratnji stražara, s broda silaze novi zatvorenici. Najveći broj u poderanim uniformama bez činova. Kamera sad pokazuje ostrvo na koje silaze. Kamenito tlo. Sunce koje blješti u kameru iznad špalira starih zatvorenika postavljenih za »doček«. Jednog po jednog, nove zatvorenike guraju u špalir.)

ŠPALIR (udarajući ih, pljučući šutirajući): Izdajniče! Huljo! Zlotvore! Prodana dušo! Bando!

(Jedan nadzornik hvata zatvorenika, Dušana, i gura ga pred špalir. On zastaje, zaslepljen mržnjom špalira i suncem koje mu udara u oči, a onda, na kraju špalira, kroz bljesak sunca, kao da na tren ugleda priliku u belom. Kreće sporo, po njemu pljušte udarci, pada, podiže glavu, vidi drvenu obuču zatvorenika i, sad jasno, kroz bljesak, na kraju špalira, poznati lik žene u belom. Podiže se, pokušava da potrči, udarci ga presreću i obaraju. Ponovo ustaje, ne pokušava više da se zakloni od udaraca — pogleda uprtog napred, tetura kroz špalir praćen udarcima. Iscrpljen, stiže na kraj špalira — potrči prema prilici koja nestaje i, ruku raširenih u prazno, pada na kamen mola.)

(Prljav, memljiv i hladan hodnik sa zavojitim stepeništem koje, očito, vodi u podrum. Na početku hodnika sobica, slična portirskoj, sa šuberom. Vidi se deo osunčanog dvorišta koji kontrastira sa memljivom tamom hodnika i stepeništa. Izvan: naredbe, osorni povici i batnogu. Iz dvorišta, u skoro pravilnim razmacima, ulaze ljudi u zatvoreničkim pantalonama, drvenoj obući i nagl do pojasa, pod vlažnim teretom džakova. Ramena i leđa su im prekrivena krvavim krastama oko kojih se zgrušala beličasta skrama slična onoj pri vrhovima i po uglovima vreća koje nose. Iza šubera vidimo podbulo lice čoveka u uniformi. Pred njim telefon, »borba«, i crvena sveska u koju, povremeno, nešto upisuje. U hodnik ulazi zatvorenik i kroz šuber dodaje zdelu s hranom. Odlazeći, na vratima hodnika se umalo sudari sa Dušanom koji unosi džak. Dušan zatetura ali uspeva da spusti džak sâm se jedva održavši na nogama. Drugi zatvorenik panično istrčava dok se kroz šuber, uz psovke, pomalja crveno, podbulo lice stražara.)

STRAŽAR: Marš! Bando! Nosi, majku ti izdajničku. Brže! Marš! (Dušan petlja oko vreće pokušavajući da je podigne na leđa. I njegova su leđa i ramena prekriveni krvavim krastama. Sad vidim da je to od soli koja probija kroz težinjavu sukno džaka. Ne uspešći, Dušan, praćen sve bešnjom vikom stražara, vuče vreću do početka stepeništa, silazi nekoliko stepenica, prislanja je uz leđa i pokušava da ustane. Usled inercije odveć naglo krene napred, s vrećom na leđima posrne, zatetura i pada niz stepenište u mrak podruma. Čuju se udarci, mukli jauk i pad dva tela. Stražar se smireno vraća za sto i primiče zdelu s jelom. Na trenutak podigne obrve — onda zavrti glavom, osmehne se i otvori porciju. U hladnoj prostoriji jelo isparava. On vadi iz stola kašiku i proba. Lice mu poprimi gadjljivu grimasu, pridigne se da dovikne kroz šuber ali se seti, zavlaci ruku u fioku stola i, konačno, nalazi. Vadi drvenu posudu, pomera poklopac, uzima među prste so i stavlja je u jelo. Proba, dodaje još malo soli, i počinje da jede udobnije se namestivši u stolici.)

16. Vozovi, 1953.

(Provincijska železnička stanica. Jedna lokomotiva, manevarka, premešta vagone sa jednog koloseka na drugi. Jedan železničar, sa kapom pod mišicom, nadgleda manevar. Iz otpravničke kancelarije žurno izlazi čovek sa crvenom železničarskom šapkom i nešto dovikuje skretničaru pokazujući mu na veliki sta-

nični sat. Ovaj zviždi trčeći ka mašinovodi, a onda ka skretnici. Iz čekaonice izlazi Dušan, mršav i vidno ostareo, u civilnom odelu i sa zavežljajem pod rukom. Prilazi otpravniku koji briše znoj sa čela i nešto ga pita ali mi ne čujemo pitanje jer u tom trenutku, u punoj brzini, u stanicu ulazi zahuktali voz i bez zaustavljanja prolazi. Tek sada čujemo odgovor otpravnika.)

OTPRAVNIK: Novi red. Više ne staje ovde. Imate sledeći za dva sata.

17. Tuberkuloza, kći, 1954.

(Jesen. Prazna ulica srpskog provincijskog gradića. Dušan sa ćerkicom razgleda izloge. Iz off-a, do kraja slike, dopire pesma »Hteo bih te videti još jedared mila«. Po koji biciklist. Jedne čezne. Na uglu, Dušan zastaje pažljivo slušajući ćerkino čavrljanje, a onda, držeći je za ruku, kreće ka ivici trotoara dok ona pokušava da ga povuče na drugu stranu ulice. On se smeje — a onda počinje da kašlje. Suv kašalj ga guši; najočiji da dođe do vazduha, pušta ruku devojčice koja polazi preko ulice. On vadi maramicu, kašlje, i zaprepašeno posmatra crveni trag na platu. U tom trenutku iza ugla nailazi džip, pokušava da koči i skrene, ali ipak, ivicom branika, zahvata devojčicu i odbacuje je. Dušan s krikom, pritrčava i uz novi napad kašlja podiže omlitavelo telo. Nešto dalje — džip se zaustavlja. Vojnik na vozačkom sedištu se uplašeno osvrće ka mestu nesreće ali ga, blagi i zapovednički dodir po ramenu sa zadnjeg sedišta zaustavlja. Vojnik klima glavom, ubacuje u brzinu i odlazi. S detetom u naručju, klečeći, Dušan ukočeno gleda za njim.)

18. Groblje, ORA, 1955.

(Proleće. Vreme pred kišu. Groblje. Oslonjen o jedan spomenik, povrnuto okovratnika, sedi Dušan. Kraj njegovih nogu flaša rakije. Gleda tupog izraza niz grobljansku padinu, preko spomenika na put par stotina metara niže. Na putu akcijaši koji kopaju zemlju i odnose je tačkama do malih dvokolica. U njima, seljaci strpljivo čekaju da se napune zemljom male kante a onda, uz pucanj biča, pokreću konje i zemlju odvoze. Vesela vika, psovke, pesma i frktanje konja.)

19. Pojava, kraj, 1955.

(Lepo jesenje veče. Dvorišna kuća. Pred ulaznim vratima čovek u oficirskoj uniformi. Tiho kuca. Otvaraju se vrata i pomalja se brižno lice Dušanove žene. Kad vidi posetioca, izraz lica joj se menja.)

ASJA!? Ti si lud.

OFICIR: (Ulazeći, dok se ona neuverljivo opire, i ljubeći je) Što?

ASJA: Lud si, majke mi. (Zaključava vrata dok je on, s leđa, grli i povlači prema krevetu u predsoblju.)

DUŠAN: (Glas iz druge sobe) Asja! Asja! (Dušanov glas, krkljav i prividno dalek, dopire iz druge sobe. Kamera ga sledi, prolazi iz predsoblja u kuhinju, a onda do sobnih vrata koja se otvaraju. Kako se otvaraju vrata pojačava se, inače tih, glas i vidimo Dušana, ispijenog, samrtničkog lica, na širokom krevetu pokrivenog dunjom. Dušanove oči, uperene prema vratima i nama, zaprepašeno se šire i on pokušava da se pridigne na jastucima kao da pokušava da ustukne pred nečim.)

DUŠAN: Ti!? Ti!? (Plan se širi i sada i mi vidimo posetioca. Visoku, plavokosu ženu u blještavo beloj haljini. Osmehnuta, jednom rukom zatvara vrata dok u drugoj, u visini grudi, drži crvenu jabuku. Dok zatvara vrata iz predsoblja dopire prigušen kikut, a onda, kada se vrata zatvore, čujemo samo suv kašalj bolesnika. Žena seda na ivicu kreveta blago tražeći Dušanovu ruku. On, bleđ, tek blago zarumenjenih obraza, pripijen uz tablu kreveta, prestaje da kašlje.)

DUŠAN: Ko si!? Ko? . . . An . . . davo . . . du . . . ? (Dok se on drhteći upinje da izgovori razgovetno reč i skloni ruku od njene, grčevito stežući rub čaršava i navlačeći ga na grudi ona mu osmehnuta konačno stiže ruku i sa svojom preko nje zaustavlja mu je na grudima svejedno se smešeći. Uz pritisak njene, njegova ruka se smiruje. Lice mu se opušta u osmeh dok sluša odgovor zagledan u sopstvenu, usamljenu ruku koja se opušta lagano preko čaršava.)

GLAS: (Žene) Ja sam samo tvoj, Dušo. Samo tvoj. . .

(Sem njegovog, mrtvog, tela na krevetu — ni-
kog nema u sobi.)

Poslednje stranice rukopisa je već više listao no čitao. Na kraju, sklopivši stranice, počeo dlanovima i kažiprstom da ispravlja presavijene uglove listova. Uze olovku i, s osećanjem stida, precrta ime autora na naslovnoj strani. Opet je znao šta je umetnost. Gurnuvši rukopis i stonu svetiljku u stranu, pogled mu se susreće sa sopstvenim odrazom u praznom okviru televizijskog ekrana. Ruka sama pode ka daljinskom upravljaču ali, na pola puta, napipavši cigarete, odustade.

Pripalio je. Udobnije se namestivši u fotelji, okrenut ka ekranu, sa uživanjem je povlačio dimove čvrsto stisnuvši očne kapke.

Gledao je, konačno, sve što je želeo.

buđenje majkrofta holmsa

(psiho-sonda i dvostruki otisak)

svetislav jovanov

Agati, električnom anđelu

Rastojanje između Firence i Milana — u našem vremenu trošenja i zanemarivanja prostora — ni sa jedne tačke gledišta ne predstavlja problem vredan pažnje (o tome svedoče čak i »inter-rail« kartice emancipovanih osamnaestogodišnjakinja). Ipak, ovo neugledno parče satelitskog snimka, ova mrko-zelena apeninsko-lombardijska dijagonala — upamtimo, ona proseca Kremonu! — za tili čas se pretvara u živi pesak fikcije, na čijim rubovima, fasciniran i prožet strepnjom u isto vreme, dvoimi (post)moderni Cogito. Jedan od najdelotvornijih načina da se savlada to snovito rastojanje jeste upotreba izvesnog norveškog imena: Sigerson. Misterija se pokazuje kao tipično holmsovska, zadata sa samog kraja, dakle, na određenom nivou, nepostojeća. U priči *Prazna kuća*, kojom Artur Konan Dojl iznova izvodi na scenu svog već mitskog detektiva, Šerlok Holms saopštava obradovanom pratiocu i »biografu« doktoru Votsonu kako je sopsvena, tajna, istraživačka putovanja preduzi-

mao pod navedenim norveškim pseudonimom. Na istoj stranici, pak, Holms — ne objašnjavajući detaljnije razloge za ovu neobičnu preciznost — pripoveda kako se, nakon obračuna sa demonskim profesorom Morijartijem, našao u Fierenci »s izvesnošću da niko na svetu ne zna šta se sa mnom desilo.« Pitanje je da li se, zarobljen na raskršćima u opasnoj blizini kremonskih majstora, savetodavac iz Baker Street-a 221 B ikada vratio u prvobitnom obliku (Dojlu i čitaocima); rub fikcije je baš ono što nju samu zasniva, kako svedoči Po, ukletki preteča: »Ne tvrdim da raspoložem snagom da produžim to stanje, niti da učinim da trenutak bude više nego samo trenutak, ali tvrdim da posle tog trenutka mogu ponovo da se probudim; i da tako i sam taj trenutak pređe u carstvo Sećanja« (*Marginalije*). Drugo »putovanje na Jug« u kojem figurira ime Sigerson, smešteno je na sam kraj »romana-parafraze« Nikolasa Mejerera *Sedampostotna otopina* (ili rastvor, ako hoćete), u epilog pustolovine koja je uveliko istkana na igrarijama sa oznakom »poslednja«. Nakon traumatičnih(!) i paralelnih odgonetanja, koja glavnim protagonistima Mejererove knjige omogućavaju neophodnu neravnomernost uvida, Šerlok Holms saopštava doktoru Votsonu, na peronu bečke železničke stanice, da se ne vraća u Englesku i da će od Milana započeti lutanje kao *violinist Sigerson*: »Mislim da mi je potrebno malo vremena za sebe samog, da razmislim i, da, da se saberem.« Tako se konandoljovska fikcija, opisujući paradoksalni luk — geteovsku stazu (na Jug, ka Izvoru) — pretvara u svoj sopstveni preduslov: »Savetodavni detektiv« će izroniti, najpre, iznova, ispred kuće ubijenog Rinalda Adera u pripoveci *Prazna kuća*, pod maskom siromašnog bibliofila i knjižara. Mejerer nam, međutim, ukazuje da taj dvostruki obrt, put isceljenja i samozaborava njegovog i Dojlovog pseudo—Sigersona, kao svoju treću tačku dotiče i »malu ali privlačnu kuću« u bečkoj Bergeasse 19 — mesto raskrivanja Imena, *gnozu Sigmunda Frojda*.

PSEUDO—HISTERIJA: DR VOTSON I ANA FROJD

»Paradoksalno, privlačna snaga tih afera leži upravo u divnim detaljima i situacijama, koji nažalost nemaju mnogo veze s istragom«, komentariše Stanko Lasić Holmsove pustolovine u *Poetici kriminalistič-*